

Interpretace Maxe Webera v obecné sociologii

Marek Loužek¹

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Katedra sociologie, Praha

Interpretations of Max Weber in General Sociology. The article is concerned with interpretations of Max Weber in general sociology. It describes the "Parsonization" and the "de-Parsonization" of Weber in the American sociological literature, interpretations in the theory of action, empirical sociology, the sociology of race as well as in the theory of social stratification. The influence of Weber on the rational choice theory and the „neo-charismatic“ theory of leadership are discussed. Two questions are asked: whether Weberianism can be an appropriate program for transition and whether history should dominate over sociology? Sociológia 2008, Vol. 40 (No. 2: 141-162)

Key words: Max Weber; general sociology; Parsons; theory of action; sociology of race; social stratification theory

Max Weber je vedle Augusta Comta, Vilfreda Pareta či Emila Durkheima právem považován za zakladatele moderní sociologie. Není divu, že se v sociologické literatuře 20. století objevila řada interpretací Maxe Webera. Vedle interpretací v sociologii náboženství, sociologii politiky a sociologii práva zanechal Weber nesmazatelnou stopu i v obecné sociologii. Článek zkoumá interpretace Maxe Webera v obecné sociologii blíže.

Struktura kapitoly je následující: první část zkoumá proces „parsonizace“ a de-parsonizace“ Webera v americké sociologii. Druhá část se věnuje empirické dimenzi Weberova díla. Třetí část se zabývá sporem o teorii sociální stratifikace. Čtvrtá část se ptá, zda lze Webera vnímat jako předchůdce teorie racionální volby. Pátá část shrnuje interpretace v sociologii rasy, šestá přibližuje spor o neocharismatickou teorii vůdcovství. Sedmá část se ptá, zda lze weberianismus chápat jako program pro transformaci a osmá část zkoumá interpretace vztahu historie a sociologie.

1. „Parsonizace“ a „deparsonizace“ Webera

Když se americká sociologie začala rozvíjet po druhé světové válce, prohlásila Webera za jednoho ze svých proroků či předchůdců. Talcott Parsons využil Webera jako jeden z pilířů své teorie strukturálního funkcionalismu a zdůraznil konvergenci M. Webera, A. Marshalla, V. Pareta a E. Durkheima. Ne všichni autoři však s Parsonsovým výkladem souhlasili. Proces, který nastal, bývá označován jako „parsonizace“ a „deparsonizace“ Webera.

„Parsonizace“ Webera

Parsonsova interpretace Webera se stala po dlouhá léta v americké sociologii autoritativní. Talcott Parsons (1902-1979) byl jedním z největších znalců Webera: napsal o něm dizertaci (pojem kapitalismu v německé literatuře, kde se autor zabývá Weberem, Sombartem a zčásti Marxem) a weberovská tradice se promítá i do jeho *Struktury sociálního jednání*. (Parsons 1968, 1937) Její ústřední myšlenkou je, že existuje konvergence mezi teoriemi Marshalla, Pareta, Webera a Durkheima.

Hlavní teze *Struktury sociálního jednání* zní, že díla Marshalla, Pareta, Durkheima a Webera nepředstavují jen čtyři speciální způsoby pozorování a teorie zabývajících se lidskou společností, nýbrž *hnutí* ve struktuře teoretického myšlení. Parsons tvrdí, že na dílech zmíněných čtyř velikánů lze vystopovat slabost a úpadek utilitárního pozitivismu a idealismu ve prospěch nové komplexní teorie společnosti.

Parsons zkoumá Marshallovu ekonomickou teorii a její překročení do sociologie. Podobně popisuje vývoj Paretova analytického přístupu v budování neoklasické teorie užitku až po jeho rozšíření do sociologické „strukturální“ analýzy. U Durkheima zkoumá teorii sociálních faktů jako věcí, teorii sociální kontroly a metodologického holismu. U všech čtyř autorů vidí pozůstatky pozitivistické teorie jednání, ale i snahu o její překonání.

Na konceptu racionality Parsonsovi vadí reduktivní individualismus, který izoluje jedince od společenského systému a jeho subsystémů. „Utilitární pozice je vnitřně nestabilní a za účelem udržet ji uvnitř pozitivistického schématu je nutné zavádět extrapozitivistickou, metafyzickou podpěru, která v případech zde analyzovaných nabývá podoby přirozené identity zájmů.“ (Parsons 1968, II: 701)

Parsons chválí Webera za to, že se ze všech čtyř zkoumaných autorů nejvíce přiblížil konceptu obecné teorii jednání, o nějž mu jde. Weberovy typy sociálního jednání – účelově racionální, hodnotově racionální, tradiční a afektivní – sice diferencují pojem jednání a tím trochu zastiňují obecnou strukturu jednání, přesto má Parsons pro Weberův výkon slova vysokého uznání.

„Jeho explicitní systematická teorie sice odbočuje od směru hlavního zájmu – systematické klasifikace strukturálních ideálních typů sociálního vztahu. Ale navzdory těmto metodologickým omezením bylo možné odvodit konečné schéma struktury zobecněného systému jednání, který se objevuje v nejstrategičtěších bodech Weberova díla, a ačkoli nepoznal jeho logickou strukturu, bylo toto schéma absolutně podstatné pro Weberovy výsledky jak empirické, tak teoretické.“ (Parsons 1968, II: 716)

Po vydání *Struktury sociálního jednání* se Parsonsova sociologie upřesňovala ve směru strukturálního funkcionalismu, kterou reprezentují díla *Toward a General Theory of Action* (1951) a *The Social System* (1951). Tyto práce kladou

¹ Korešpondencia: PhDr. Ing. Marek Loužek, Ph.D., Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Katedra sociologie, Celená 20, 116 42 Praha 1, Česká republika. Email: louzek@post.cz. Stat' vychází s podporou grantů GA ČR č. 402/07/0165 a MSM 0021620841.

důraz na pojem systému jako konceptu převzatému z ekonomie a fyziky. Ekonomika, politika a náboženství jsou chápány jako subsystémy uvnitř velkého společenského systému.

„Deparsonizace“ Webera

Parsonsovův výklad Webera byl dlouhou dobu široce přijímán. Uprostřed 70. let se však Parsons dostal pod silný tlak za svou interpretaci Durkheima a Webera. V *American Sociological Review* došlo k ostré přestřelce mezi Parsonsem a jeho oponenty. Rozbušku vyprovokovali J. Cohen, L. E. Hazelrigg a W. Pope (1975a), kteří zveřejnili článek s názvem *De-parsonizace Webera – kritika Parsonse*. Na to odpověděl Parsons (1975), vzápětí opět autoři (Cohen, Hazelrigg, Pope 1975b) a poslední slovo dostal opět Parsons (1976).

Předmětem kritiky byly tři věci: 1. Parsons vyložil jednajícího aktéra ve Weberových typech sociálního jednání jako normativně omezeného. Kritici argumentovali, že ze čtyř Weberových typů sociálního jednání pouze hodnotově racionální chování předpokládá normativní orientaci. 2. Parsons přeložil pojem „panství“ (Herrschaft) jako „leadership“, zatímco jeho kritici podpořili Bendixův překlad „dominance“. Kritici argumentovali, že moc byla centrálním tématem panství, zatímco Parsons poněkud oslabil význam moci ve Weberově díle. 3. Parsons přehnal konvergenci mezi Durkheimem a Weberem tím, že překroutil díla obou sociologů a předpokládal podobnost jejich konceptů, ačkoli existovaly zásadní rozdíly.

Parsons odpověděl, že Pope a jeho spolupracníci „lpějí na slovičkách, aby zdůraznili přesný význam slovních spojení originálních autorů v omezeném kontextu, ale zřikají se svobodnějších interpretací autorských záměrů zvolením širších perspektiv“. (Parsons 1976: 361) Parsons uznává difference v úrovni analýzy mezi Weberem a Durkheimem, ale vysvětluje, že jeho záměrem bylo najít užitečnou syntézu společných témat v sociologické teorii, která se oddělila od ekonomické teorie.

Christel Hopf (1986) se k tématu o deset let později znovu vrátil a podpořil Parsonsovy kritiky. Parsons podle Hopfa využil Webera k vytvoření své „normativistické sociologie“ kladoucí důraz na normy. U Webera je naopak držen v rovnováze důraz na normy i zájmy. Teze o konvergenci děl Pareta, Marshalla, Durkheima a Webera je podle něj spíše zbožným přáním než realitou. Deparsonizace Webera je podle něj navýsost potřebná.

V roce 1992 „parsonsovský imperialismus“ zkritizovali L. N. DiPadova a R. S. Brower (1992), když objevili první anglicky psanou dizertaci o metodologii Webera z roku 1933, kterou napsal L. Bennion (1933). Tato dizertace je zajímavá v tom, že podle názoru autorů nepřímo podporuje Parsonsovy protivníky. Bennion tvrdí, že funkcionální interpretace není slučitelná s Weberovým přístupem.

„Strukturálně funkcionální koncepce společnosti musí být odmítnuta jako přístup k problému sociálních vztahů. Weber si přál ‚vyčistit‘ sociologii od takových kolektivních termínů jako stát, národ, církev, korporace... všechny takové věci nejsou považovány za existující struktury nebo instituce nezávislé na jednotlivcích, ale ‚objektivní‘ situace skupinového chování.“ (Bennion 1933: 144-145; cit. in: DiPadova, Brower 1992: 45)

Jiným odpůrcem Parsonse byl David Zaret (1980). Sociologové podle něj oddělili teoretickou syntézu od historického výzkumu, takže monumentální teorie parsonsovského typu je příliš statická. Autor ukazuje, že Parsons a fenomenolog Schütz v raných dílech překonali Weberovy nářky na omezení obecné teorie, ale opomenuli historickou komponentu ve Weberově díle.

„Teoretický vývoj ve 20. století dokončil transformaci klasické sociologie do akademické disciplíny a dal vzniknout silně abstraktním teoriím odděleným od historické zkušenosti... Vznik obecných teorií jednání s analytickou nebo fenomenologickou orientací vytěsnilo ústřední zájmy, které táhly Weberovo dílo... Toto úsilí je odpovědné za některé významné problémy, před nimiž stojí současná teoretická sociologie.“ (Zaret 1980: 1180)

Parsonsovi obhájci

Parsonsovský výklad Webera má samozřejmě i své obhájce. Těm je na Parsonsově strukturálním funkcionalismu sympatická snaha využít parciální aspekty jednotlivých společenskovědných disciplín pro vytvoření obecné teorie společnosti. Pojem sociálního systému (a jeho politického, ekonomického či náboženského subsystému) se zdá být pro tento účel relativně nejvhodnější.

Parsonsovo myšlení – jak v analýze Webera tak obecně – bývá o řád diferencovanější, než se domnívají jeho kritici. Nejen v sociologii, ale i v ekonomii (ekonomický imperialismus) a politologii (primát politiky) se občas objevuje tendence činit z vlastní vědy tu nejdůležitější ze společenských věd vůbec. Pro sociologii hovoří fakt, že její pojem sociálního jednání (či chování) je nejobecnější. Jak ekonomické chování, tak politické chování jsou speciální případy sociálního chování.

Jednu z nejvýznamnějších obhajob Parsonse napsal J. C. Alexander (1983) se svou čtyřdílnou prací o Marxovi, Durkheimovi, Weberovi a Parsonsovi, který všechny zavrhuje. Alexandrova pozice bývá označována jako neofunkcionalismus (Alexander 1985). Alexander zdůrazňuje, že debata o „parsonizaci a deparsonizaci Webera“ je do značné míry sporem vyplývajícím z akademické prestiže.

Alexander připouští, že Parsons udělal riskantní tah, když vyslovil hypotézu, že v dílech Marshalla, Pareta, Durkheima a Webera „se objevil náčrt toho, co ve všech podstatnostech je ten samý systém zobecněné sociální teorie, jejíž strukturální aspekt je nazýván voluntaristickou teorií jednání“. Některé výroky,

jako např. že Pareto a Weber někdy „používali různá jména pro tu samou věc“ (Parsons 1968, II: 720), část sociologů rozlítily.

Přesto se Alexander domnívá, že Parsons svá tvrzení formuluje opatrně na to, aby je bylo možné snadno napadnout. Především mu nejde o reprezentativní shrnutí děl čtyř velikánů sociologické teorie, nýbrž o jejich využití k vytvoření nové, originální teorie struktury sociálního jednání. Parsons nepopírá užitečnost společenskovědných teorií minulosti (včetně ekonomie), vsazuje je však do kontextu obecné teorie sociálního systému.

Dennis Wrong (1970) zdůrazňuje metodologickou jednotu sociálních a přírodních věd. Podle Webera není rozdíl mezi studiem lidských vztahů a přírodními vědami výsledkem inherentních rozdílů v předmětech zkoumaných těmito disciplínami nebo odlišnými metodami používanými studenty lidské společnosti a přírodními vědci. Leží spíše v různých typech otázek, které si jednotlivé vědy kladou a různým stupněm, v němž se kombinuje idiografické a nomotetické poznání.

Lawrence A. Scaff (1984) hájí střední pozici: na jedné straně zastává názor, že Weberova sociologie „je osvobozená od systematických ambicí teorie sociálního jednání“, na druhé straně věří, že existuje zřetelně weberovský „strukturalismus“ a „vývojová historie“, která se ve významných ohledech liší od Marxe a Nietzscheho. Parsons však nepopíral subjektivní podmíněnost sociálních faktů, pouze konstatoval, že jako sociolog k nim může přistupovat jako k objektivním skutečnostem - věcem, které existují.

2. Odezva v empirické sociologii

Velké množství interpretací v sociologické literatuře se vztahuje k empirické dimenzi Weberova díla. Empiričtí sociologové vyzdvihují Weberovy výzkumy ve Spolku pro sociální politiku a zdůrazňují, že Weber zdaleka nebyl zaměřen jen abstraktně teoreticky. Odezva v empirické sociologii se objevuje na dvou polích: obecné hodnocení Webera ze strany empirických sociologů a „weberovské“ empirické výzkumy.

Weber očima empirických sociologů

Patrně nejslavnější výklad Webera jako empirického sociologa provedli Paul F. Lazarsfeld a Anthony R. Oberschall (1965). Zmiňují tři empirická zkoumání o pracovních podmínkách v zemědělství a průmyslu, dělnických postojích a chování, kde Weber používal dotazníky i přímé pozorování. Weber podle nich používal moderní statistický přístup i ve své čtvrté studii, která se týkala psychologických aspektů práce v továrnách. Při pátém výzkumu, který se týkal dělnických postojů, obhajoval kvantitativní a typologický přístup ke kvalitativním datům.

Lazarsfeld s Oberschallem připomínají, že ve své práci Weber explicitně hájí kvantitativní techniky i tezi, že sociální vztahy lze uchopit pravděpodobnostně. Přesto byl Weber ambivalentní při hodnocení kvantitativních metod a empirického výzkumu v sociologii. Nikdy definitivně neodpověděl na otázku, zda sociologie a psychologie mají být ostře odděleny, nebo traktovány dohromady. A podlehl schématu německé sociální vědy, která byla budována deduktivně bez ohledu na empirický výzkum.

Podle autorů je zřejmé, že Weber byl ambivalentní, co se týče role empirického sociálního výzkumu při rozvoji své sociologické teorie. Odvolávají se na Bendixe, který ambivalencemi charakterizoval celý Weberův život: přání účastnit se veřejného života stálo v konfliktu s jeho přáním zůstat věrný spisovatelské osamělosti, zájem o akademickou dráhu ztížily jeho obtíže komunikovat se studenty, jeho nacionalistické postoje byly oslabeny jeho nesouhlasem se sjednocením Německa.

„Jsme v pokušení přidat ještě jeden prvek ambivalence: konflikt mezi kvantitativní a historickou prací. Přinejmenším dvě epizody to mohou potvrzovat: rané nadšení a následující útek z výzkumu o práci v roce 1908 a výzkumu o médiích v roce 1910... Když je člověk zainteresován na dvou typech nebo oblastech práce, není překvapivé, že se točí sem a tam, a někdy je nucen uniknout na jednu stranu a na druhé zanechat nedokončenou práci.“ (Lazarsfeld, Oberschall 1965: 194)

Pro Webera patřil ke stěžejním metodologickým problémům vztah sociologie a psychologie. Obě byly a jsou na hranici mezi humanitními a kvantitativními přírodními vědami. Vztah mezi těmito dvěma tradicemi tvořil vážný filozofický problém. V době, kdy sociologie vznikala a musela obhájit svoji existenci, se většinou ospravedlňovala právě svým odlišením od psychologie. Např. v kontroverzi mezi Durkheimem a Tardem šlo o to, že Durkheim stále trval na existenci radikálního rozdílu mezi sociologií a psychologií, zatímco Tarde považoval sociologii za vědu založenou na psychologii.

„Naše tvrzení je, že Weber zadržoval permanentně tento konflikt v sobě. Samozřejmě, důkaz může být pouze nepřímý. Ale můžeme nabídnout ke zvážení dva body: za prvé, Weber měl nevyřešené psychologické problémy. Za druhé, zapůsobila dominantní intelektuální tradice v německé sociální vědě, která zvláště ztížila zavádění psychologických konceptů do studia jednání, které bylo těžištěm Weberovy historické stejně jako empirické práce.“ (Lazarsfeld, Oberschall 1965: 195)

Vyvrátit mýtus o tradiční německé sociologii jako bytostně antiempirické vědě právě s odvoláním na Webera se snaží Friedrich Heckmann (1979). Autor shrnuje Weberovy empirické výzkumy a lituje, že zakladatel německé sociologie je znám jako teoretik, sociální historik a metodolog, ale nikoli jako empirický sociolog.

Nezakrývá však, že kvantitativní metody Webera zdaleka nedosahovaly dnešní jemnosti a sofistikovanosti.

„Empirické práce Webera současně vykazují deficit, které vyplývaly z tehdejšího vývojového stavu a rozšíření empirických postupů: problémy při sumarizaci a seskupování dat, absence, případně nepoužívání koeficientů korelace a testů významnosti a v neposlední řadě zatížení jednotlivých zkoumání nadbytečnými otázkami. Lze se domnívat, že tyto faktory – vedle politických a individuálně biografických momentů – ovlivnily neuskutečnění velké části Weberovy empirické práce.“ (Heckmann 1979: 61)

Weberovské empirické výzkumy

Kromě obecných analýz vztahu Webera k empirické sociologii stále vychází v západní sociologické literatuře pestrá paleta textů, které s odvoláním na Webera provádějí různé speciální empirické výzkumy. Jedna bohatá část „weberovských“ empirických výzkumů pojednává o protestantské etice. Její zmapování však přesahuje možnosti této stati. Zde se zmíníme o některých dalších výzkumech.

Pozoruhodná je analýza Evy Etzioni-Halevy (1987), která zkoumá optikou neoweberovského modelu nerovnosti ve vzdělání v Austrálii. Neomarxistická teorie vysvětlovala nerovnosti ve vzdělání třídními diferencemi. Ekonomické rozdíly mezi třídami podle autorky už nadále nemohou dominantně vysvětlovat nerovnosti ve vzdělání. Navíc rozdíly ve vzdělání vyplývají primárně z nezávislého efektu kulturních a postojových faktorů, rozdílem mezi statusovými skupinami a strategiemi vyšších statusových tříd monopolizovat odměny.

Weberovská perspektiva v sociologii vzdělání, která je podle autorky často opomíjena, se od neomarxistické odlišuje ve dvou bodech: 1. Ideje, hodnoty a pojmy jsou nezávislé (spíše než závislé) proměnné, jsou schopny kauzálně dominovat (i když ne absolutně) ve společenských procesech. 2. Spíše než *třídní* rozdíly rozhodují *statusové* rozdíly, které nemusejí bezprostředně záviset na majetku či příjmu.

„Ekonomické třídy možná hrály klíčovou roli v minulosti, když dělnické rodiny nemohly pro své děti získat jiné než základní vzdělání. Ale v posledních letech s rostoucí hojností v západních společnostech obecně a v Austrálii zvláště se důležitost ekonomických faktorů při zapříčinění takových nerovností snížila, zatímco význam kulturních faktorů se zvýšil.“ (Etzioni-Halevy 1987: 205)

Zajímavý empirický výzkum provedl J. Alan Winter, který statisticky zkoumá příklon k weberovské „etice smýšlení“ a „etice odpovědnosti“. (Winter 1970) Hypotézu, že čím větší angažovanost v politice a hnutí za sociální reformy, tím vyšší ochota k užívání morálně pochybných prostředků, testoval na vzorku 96 amerických duchovních – protestantských denominací, římsko katolické církve a řecké ortodoxní církve – žijících v metropolitních oblastech.

Potvrdil, že čím více je kněz aktivně zaangažován do pokusů zmírňovat společenské problémy, tím méně má sklon namítat proti užití strategie sociální změny, která zahrnuje podvod, klam či hrozby, tím méně má sklon protestovat proti užití síly a moci v konfliktech, zvláště ze strany neprivilegovaných skupin. Přeloženo do weberovské terminologie: tím více je náchylný chovat se podle etiky odpovědnosti, a nikoli podle striktní etiky smýšlení.

„Avšak jako korelační studie tento výzkum neindikuje, zda jde kauzalita tím či oním směrem,“ připomíná Winter. „Jedno vysvětlení může být, že počáteční příslušnost k etice smýšlení je rozmělněna pozdější aktivitou v reálném světě politiky. Druhé vysvětlení může znít, že právě ti, kdo odmítali striktní etiku smýšlení, se začali angažovat v politické aréně.“ (Winter 1970: 40)

3. Spor o teorii sociální stratifikace

Významný spor se v sociologických interpretacích Maxe Webera vede o teorii sociální stratifikace. (Loužek 2005: 278-283) Na jedné straně stojí neomarxističtí autoři, kteří kritizují Webera za akcent na spíše statusové než třídní skupiny. Na druhé straně stojí Weberovi obhájci. Část autorů modifikuje Weberovu pozici konceptem rozšířeného statusového vědomí.

Neomarxističtí kritici

Teorie sociální stratifikace, jak ji Weber prezentoval v kapitole o stavech na třídách ve *Wirtschaft und Gesellschaft* (Weber 1976), se stala předmětem kritiky ze strany neomarxistických sociologů. Největším předmětem nedůvěry je fakt, že Weber rozšířil Marxův koncept sociální třídy založené na objektivních ekonomických kritériích dodáním subjektivního momentu ve formě statusových skupin (hodnoty, postoje, víra v existenci skupiny).

Anthony Giddens (1973) zkritizoval tuto distinkci subjektivního a objektivního s tím, že přesná hodnota diferenciací je nejasná. Giddens přiznává, že obecně existuje zásadní kontradikce mezi konceptem třídy a konceptem statusu. Weberův výklad třídy je však podle Giddense neadekvátní a hlavně brání prezentaci kolektivní, vědomé sociální akce. V později vydané *Sociologii* (Giddens 2001: 261) je však k Weberovi vstřícnější a tvrdí, že Weberova teorie sociální stratifikace představuje rozumnější alternativu Marxovu třídnímu přístupu.

Kritický byl rovněž Bryn Jones (1975). Tvrdí, že subjektivně podmíněná statusová skupina a objektivně definovaná sociální třída jsou (v jedné analýze) vzájemně neslučitelné. V okamžiku, kdy sociolog začne definovat třídy na základě objektivních kritérií (příjem, majetek apod.), pak již pro Weberovu metodu porozumění (subjektivně) jednajícího jednotlivce není prostor.

„Kontradikce mezi subjektivitou statusových skupin a kalkulujeící racionalitou jednotlivců v ekonomických třídách znamená, že tyto dva koncepty nemohou být

používány v sociální a historické analýze kombinovaně. Weberův koncept sociální třídy je zcela neadekvátní, což může být překonáno pouze tak, že sociologie udrží koncepci sociálního jako intersubjektivně smysluplného jednání.“ (Jones 1975: 754)

Obhájci Webera

Opačný přístup zastává Jack M. Barbalet (1980). Uznává existenci rozporu mezi subjektivně určeným smyslem jednání jednotlivce (a z něj odvozené tvorby statusových skupin) na jedné straně a objektivně definovanými třídami na straně druhé. Hájí však názor, že zásady „rozumějící“ sociologie, jak jsou definovány ve Weberových „základních sociologických pojmech“, mohou zůstat platné jak pro třídy, tak pro statusové skupiny.

„Weberova teorie stratifikace je nejen vnitřně koherentní, ale je rovněž slučitelná s Weberovými metodologickými principy. Metodologický individualismus, který zdůrazňuje významy, záměry a motivy sociálního aktéra, a ideální typy statusu a třídy vztahující se k alternativním prostředkům stratifikace jsou neslučitelné se sociálně strukturálním výkladem Weberovy teorie stratifikace. Interpretace Webera, která vysvětluje stratifikační strukturu v sociálním vědomí, je široce slučitelná jak s přístupem sociálního jednání, tak s ideálně typologickými koncepty třídy a statusu.“ (Barbalet 1980: 416)

Weberovskou teorii sociální stratifikace podpořil Raymond Murphy (1986), který rozebírá zdánlivé slabiny weberovské teorie uzavřených sociálních vztahů (closure). Uzavřený sociální vztah nastává, když jedna skupina monopolizuje výhody omezením či uzamčením příležitosti jiné skupiny outsiderů, kteří jsou považováni za méněcenné a neschopné. Takovým kritériem může být rasa, jazyk, sociální původ, náboženství, absence školního diplomu apod.

Weber vnímal vztahy založené na vlastnictví a sociální třídě v pojmech uzavřenosti ve smyslu, který je analogický jeho koncepci uzavřených statusových skupin. Vylučovací praxí jsou bílí pracovníci proti černým v USA nebo Anglii, protestantští dělníci proti katolíkům v Severním Irsku, anglicky mluvící pracovníci proti frankofonním v Kanadě – to všechno jsou příklady uzavřenosti skupin, které jsou vyloučeny z příležitostí vlastnickými zákony a pověřovacími praktikami.

„Ve srovnání s marxistickou teorií zahrnuje neoweberovská teorie uzavřeného sociálního vztahu dvojí zobecnění nebo rozšíření tématu. Nutnost dvojího zobecnění vyplývá z uznání, že monopolizace prostředků produkce skrze zákony soukromého vlastnictví není jediný a dokonce ani nenej důležitější základ panství v kapitalistických sociálních formacích, nýbrž že existují i jiné typy sociálních formací s odlišnou základnou panství.“ (Murphy 1986: 37)

Koncept statusového vědomí

R. A. Omodei (1982) rozšiřuje Weberův pojem statusu o tzv. statusové vědomí. Omodei definuje statusovou skupinu jako skupinu lidí uvnitř politického společenství, která se od ostatních odlišila sdílenou úrovní přístupu k hodnotným právům a privilegiím. Statusová situace se vztahuje na konfiguraci práv a privilegií, pozitivních nebo negativních užtků, které jsou efektivně vyžadovány. Existuje přímý vztah mezi takto definovaným statusem a prestiží.

Zatímco Weber kladl důraz na vědomí dominantních statusových skupin, Omodei rozšiřuje statusové vědomí na všechny statusové skupiny. Různé statusové skupiny přitom mohou mít různé úrovně statusového vědomí. Zatímco Weber se spokojil s konstatováním, že sociální či statusové skupiny mohou, ale nemusí být revoluční, Omodei má diferencovanější přístup, když odlišuje skupiny podle míry radikálnosti požadavků.

Tabulka č. 1: Strategie a statusové vědomí sociálních skupin

Požadavky podřízené skupiny Reakce dominantní skupiny	KONSENSUS Statusový pořádek je akceptován jako legitimní	ASPIRACE Přihlášení se k právům a privilegiím	UZURPACE Statusový pořádek je ničen
UDRŽOVACÍ strategie = neuznat žádné požadavky, přání zachovat statusové rozdíly	Žádné požadavky Žádný konflikt	Požadavky jsou ignorovány, žádná změna v systému	
USMÍROVACÍ strategie = uznat legitimní výzvy a změnu přijmout jako nutnou		Některé požadavky akceptovány jako legitimní, jiné nikoli. Dohoda a kompromis	Některé požadavky akceptovány jako legitimní. Dominantní skupina usiluje o dohodu a kompromis
RESISTENTNÍ strategie = hrozba změny statusového pořádku a ohrožení zájmů		Požadavky odmítnuty. Politická či sociální represe s cílem oslabit znevýhodněnou skupinu	Požadavky odmítnuty. Politická a sociální represe potřebná k udržení statusových rozdílů

Pramen: Omodei (1982), s. 207.

Obecné rozdělení dominantní a submisivní skupiny Omodei dokresluje praktickým příkladem feministického hnutí. „Byly skupiny žen brojící za změnu i proti změně, projevující aspirace i konsensuální přístup. Byly skupiny mužů s rezistentním přístupem i skupiny mužů, které použili usmírovací strategii. Interakce mezi skupinami ovlivnila požadavky, které byly vznášeny, i reakce, které následovaly.“ (Omodei 1982: 211)

Omodei zdůrazňuje Weberovu myšlenku, že statusové skupiny jsou pouze jedním z fenoménů ovlivňující rozdělení moci ve společnosti. Jeho model nevysvětluje, proč mají jednotlivé skupiny postoje, jaké mají. Abychom to mohli vysvětlit, museli bychom do analýzy zahrnout ještě třídní a stranickou organizaci.

Přesto věří, že takový model byl užitečný a blíží se autentickému Weberovi více než ostatní weberovci.

4. Weber jako předchůdce teorie racionální volby?

V 80. a 90. letech získalo v sociologii značnou popularitu paradigma teorie racionální volby. Jde o koncepci převzatou z ekonomické teorie, kde se jejím rozšířením proslavil především nositel Nobelovy ceny za ekonomii Gary Becker (1976). Když se sociologičtí obhájci Edgar Kiser a Michael Hechter (1998) pokoušeli hledat předchůdce v sociologii, hovoří o „analytickém weberovství“.

Programový článek, v němž se pokouší interpretovat Weberovu sociologii očima teorie racionální volby, napsal Zenonas Norkus (2000). Systematicky zkoumá konvergence a divergence mezi teorií racionální volby a Weberovou „rozumějící sociologií“, rozlišuje dvě verze přístupu racionální volby a tvrdí, že Weber má blíže k první z nich. Argumentaci přitom opírá o pozdní Weberovu teorii jednání.

Weber definuje sociologii jako vědu snažící se porozumět sociálnímu jednání a provést kauzální vysvětlení jeho průběhu a konsekvencí. Když čteme tuto definici, jsou podle Norkuse nápadné dvě věci: 1. Sociologie není definována specifickým předmětem, který by ji odlišoval od ostatních společenských věd (např. ekonomie), nýbrž popisem její metody explanace. 2. Tato definice nabízí popis sociologické explanace jako vztah mikro – makro. Oba tyto principy jsou přitom základními principy teorie racionální volby.

Sociologické vysvětlení se skládá ze tří mikroúrovní: 1. z logiky situace, v němž jsou vztahy mezi státem a sociálním systémem výsledkem aktivity individuálních aktérů, jejichž očekávání a potřeby jsou analyzovány; 2. z logiky selekce, v níž je volba jednání vysvětlena očekáváními a cíli aktérů; 3. z logiky transformace, která dedukcí kolektivních důsledků individuálních jednání se vrací na makroúroveň, jejíž fakta mají být vysvětlena.

Tyto tři kroky jsou podle Norkuse přítomny ve Weberově definici sociologie jako rekonstrukce subjektivního významu situace. Weber se chce „vcítit“ do jednání jednotlivce, aby pochopil jeho motivy a porozuměl smyslu jeho jednání. Kolektivní útvary jsou pak výsledkem souhry individuálních jednání. Tyto kolektivní důsledky mohou být neúmyslné nebo zcela opačné k úmyslům jednotlivých aktérů.

Norkus převádí Weberovy čtyři typy sociálního jednání do formalizované podoby. Weberova typologie jednání obsahuje všechny proměnné, které zná RCA: šance jednání (O), cíle (G), očekávání jednatelů (E), hodnotové závazky (V), zvyky (T) a afekty (A). Jestliže teoretik racionální volby by jednání zapsal

jako funkci $H = h(O, E, G, V, T, A)$, pak Weberovy čtyři typy jednání vypadají následovně:

$H = h(O, E, G)$	... účelově racionální jednání
$H = h(O, V)$	... hodnotově racionální jednání
$H = h(O, T)$	... tradiční jednání
$H = h(O, A)$	... afektivní jednání.

„Jeden z principiálních Weberových konceptů rozumějící sociologie, který anticipuje RCA, je její trvalý požadavek, že účelově racionální jednání má mít metodickou prioritu nebo primát. Porozumění sociálnímu jednání musí vždy začít otázkou, jak by účelově racionální subjekt, jehož očekávání jsou objektivně racionální, jednal v dané situaci. Tato očekávání jsou založena na důkladné a přesné informaci o situaci... Weber doporučuje tuto iniciační hypotézu jak pro ekonomickou vědu jako způsob vysvětlení chování účastníků trhů, tak pro porozumění ostatním formám jednání.“ (Norkus 2000: 262-263)

Hlavním metodologickým předpokladem, který má Weber společného s teorií racionální volby, je metodologický individualismus. Norkus však odlišuje metodologický individualismus ve dvou verzích: silné a slabé. Slabý metodologický individualismus znamená, že jednatel jedná v rámci omezení, která mu dávají institucionální pravidla. Silní metodologičtí individualisté se pokoušejí vysvětlit existenci společenského systému na základě hypotetického presociálního stavu.

„Tento problém jde zpátky až k Hobbesovi. Je to koncept strategické racionality v moderní teorii her, který umožňuje, aby toto striktní individualisticko-metodologické východisko bylo znovu použito v kontextu teorie racionální volby. Weber byl vášnivým zastáncem metodologického individualismu, ale nezastával takto radikální individualistickou pozici. Zajímal se pouze o typologii jednotvárností společenského řádu a jejich transformace.“ (Norkus 2000: 263)

5. Interpretace v sociologii etnických vztahů

Poměrně hojnými jsou interpretace Weberovy sociologie rasy a etnických vztahů. Většina autorů upozorňuje na ambivalenci Webera k rasovým otázkám – ranou sympatií k rasistickým teoriím a pozdější zaujetí střizlivějšího postoje. Pozdější Weberova perspektiva skýtá řadu užitečných postřehů do trvajících problémů rasových a etnických konfliktů.

Ernst Moritz Manasse (1947) připomíná, že Weber jako šestnáctiletý student napsal esej o světových dějinách, v němž zpracoval „odvěký konflikt“ mezi Orientem a Západem jako nevykořenitelnou antipatii mezi indoevropskou a semitskou rasou. Weber tedy v mládí podléhal rozšířené rasové ideologii od

Gobineau *Eseje o nerovnosti lidských ras*. To se projevilo i v jeho raných názorech na polskou otázku.

„Weber vyrůstal v době pozitivismu, kdy byly rasové teorie rozšířené po celé Evropě. V této době, která byla charakterizována reakcí na hegelovský idealismus, byly staré rasové teorie aplikovány pro výklad světových dějin. Gobineau, jehož v mládí silně ovlivnila hegelovská filozofie, aplikoval svou tezi o míšení ras a úpadku na dialektiku historického procesu... Pouze jako školní chlapec byl Weber oddán myšlenkám Gobineau.“ (Manasse 1947: 220)

John Stone (1995) popisuje Weberovy pokusy včlenit rasu a etnicitu do jeho vlastních sociologických prací a zobrazuje některé z možných cest, jak aspekty weberovského dědictví mohou být přijaty širokým kruhem sociologů a jiných vědců zabývajících se rasovými a etnickými vztahy. Weberova perspektiva podle něj stále nabízí užitečný vhled do trvajících problémů rasových a etnických konfliktů.

Stone upozorňuje, že Weberovo postupné sílící odmítání rasových teorií nebylo založeno na přesvědčení, že rozdíly mezi rasami neexistují. Nechával otevřenou otázku, nakolik jsou rozdíly mezi příslušníky různých ras způsobeny vrozenými antropologickými vlastnostmi anebo vlastnostmi získanými v socio-kulturním prostředí.

Příslušnost k rase a etnické skupině je ve *Wirtschaft und Gesellschaft* pojata jako sociální vztah, tj. není definován objektivními znaky jako jazyk, náboženství, biologické rozdíly apod., nýbrž subjektivně přisuzovaným smyslem. V jeho definici rasy a etnika je tedy přítomen moment víry příslušnosti k nějaké skupině. Stone rekapituluje přístupy různých teoretiků rasových a etnických konfliktů a dochází k závěru, že jsou slučitelné s weberovským přístupem.

Rex (1980) potvrzuje roli ideologií a věroučných systémů při tvorbě představ o rase i rasových rozdílech. Podporuje Weberovu teorii, že tento způsob vysvětlení dynamiky zvláštních forem rasové a sociální stratifikace je přínosný a že včlenění přítomnosti a speciálního charakteru „deterministických systémů víry“ při jeho pokusu definovat „rasové vztahové situace“ je správný.

Aplikaci weberovského přístupu na problém Afroameričanů přinesl G. Neuwirth (1969). Autor se hlásí k „marxistické“ interpretaci Webera a argumentuje, že se Weber zabýval dopadem moci (ať už v ekonomické, politické nebo jiné formě) na vznik a strukturu sociálních vztahů stejně jako manipulací idejí těmi, kdo chtějí „legitimizovat“ existující společenský řád a obhájit vlastní dominanci.

Autor zjišťuje, že černoši mají všechny atributy negativně privilegované skupiny, jsou vyloučeni z ekonomických a politických postů a nejsou schopni ovlivnit nasazení a aplikace pravidel, která by definovala jejich participaci uvnitř širší společnosti. Vyzdvihuje „hnutí černé síly“, které se snaží překonat dosavadní

praxi. Domnívá se, že bez silného hlasu utlačených privilegovaná většina nezmění svůj přístup k segregaci.

6. Neocharismatická teorie vůdcovství

V posledních desetiletích se objevila řada autorů, kteří se snaží využít a překonat Weberovu teorii charismatu. K analýze charismatického vůdce vznikly dva přístupy: sociologický a psychologický. Sociologický přístup, který zastupuje Beyerová, zdůrazňuje společenské podmínky, v nichž se daří charismatickým vůdcům. Psychologický přístup, jež využívají stoupenci transformačního vůdcovství, zvýrazňuje osobní vlastnosti leaderů. Ke druhému typu autorů patří organizační behavioristé.

Janice M. Beyerová (1999a) se snaží bránit Webera proti kritikům. Tvrdí, že neocharismatické „nové paradigma“ není skutečně autentické, je příliš psychologizující a zaměřeno příliš na osobu vůdce. Nevěnuje pozornost situačnímu kontextu, zvláště krizím, v nichž se podle Webera charisma vyvíjí. Dále: je příliš univerzalistické a nezohledňuje kulturní rozdíly ovlivňující vůdcovství. Celkové vyznění: neocharismatici by udělali lépe, kdyby pečlivěji četli Webera.

Když Robert House (1999) reaguje na Beyerovou, odlišuje dva typy charismatu: weberovské charisma a organizační charisma definované behavioristickými badateli. Organizační behavioristé jsou podle něj obecně více psychologicky orientováni a definují charisma jako vztah mezi jednotlivcem (leaderem) a ostatními (následovníky). Existuje vysoký stupeň loajality a důvěry vůči leaderovi, který má vlastnosti, které u ostatních vzbuzují úctu a obdiv.

Neocharismatické teorie charismatu a transformačního vůdcovství umožnily podle House vidět, že existují charismatické příležitosti a projevy v běžných situacích jako obchodní organizace, vojenské jednotky, organizace veřejné služby a politické instituce. Neocharismatické teorie je třeba posuzovat nikoli podle věrnosti původním konceptům, ale podle jejich příspěvku k pochopení důležitých procesů. Z tohoto pohledu nové teorie zvyšují explanační potenciál v porovnání se starou Weberovou teorií.

Boas Shamir (1999) hledá střední pozici mezi psychologizujícím a sociologizujícím přístupem. Sociologické a psychologické přístupy k charismatu by neměly být viděny jako odporující si, nýbrž spíše jako komplementární. Je vskutku čas spojit psychologické procesy, s nimiž přišli a částečně empiricky ukázali „neocharismatictí“ badatelé, s širšími sociálními jevy, které studují sociologové.

„Weberovský koncept charismatu, který charakterizují nepravdivé období radikálních změn, byl vhodný pro vysvětlení změny ve stabilnějších dobách. Pro

dnešní organizace je změna ‚konstantou‘. Proto Weberův koncept charismatu jako přechodový fenomén, který se odehrává na pozadí dlouhých period pořádku a stability, už nemůže být užitečný. Musí vzniknout nové paradigma.“ (Shamir 1999: 559)

7. Weberovství jako program pro transformaci?

Zdánlivě atraktivní, ale ne příliš propracovanou interpretaci zveřejnil John Rex (1994), který weberovství vyzdvihl jako program pro transformaci. Autor tvrdí, že dominantní paradigmat sociologie v západní Evropě byly rozvíjeny s ohledem na tamní poměry, ale nejsou použitelné pro vývoj v postkomunistických zemích. Proto je třeba vrátit se ke kořenům, klasickým autorům. Naději přitom vidí v Maxi Weberovi.

„Zavedený druh sociologie není schopný zkoumat svět, v němž jsme se ocitli. Už nevystačíme jen s jednoduchou korekcí marxismu, chceme-li vysvětlit všechny změny. Je to svět, v němž příkazové ekonomiky zkolabovaly. Politický systém, který udržovaly, upadl rychle téměř do anarchie. Vznikají nezralé formy kapitalismu a odehrály se masivní populační změny. Formy západního kapitalismu, ačkoli zdánlivě triumfují, se střetávají s novými krizemi, které budou zřejmě řešeny násilnými způsoby.“ (Rex 1994: 361)

Rex kritizuje „teoretické centrum gravitace“ v sociologii 50. a 60. let, kdy zavládlo behavioristické nadšení a sociologie se zaměřovala na kvantitativní a empirickou práci. Mluvila „jazykem proměnných“, které mohou být měřeny podobně jako v přírodních vědách. Weber podle Rexe odmítl, že by měl sociolog primárně kvantifikovat pozorované chování a události a objevovat korelace a kauzální souvislosti. Weber odmítl Durkheimův pozitivistický program traktovat sociální fakta jako věci.

Rozdíl mezi západním kapitalismem a komunistickými zeměmi spočíval podle Rexe v tom, že zatímco západní kapitalismus byl založen na trhu a tržních principech, příkazová komunistická ekonomika byla založena na byrokracii. Weberovu zásluhu vidí ve vytvoření sady ideálních typů, mezi něž patří právě trh a byrokracie.

„Zatímco bychom neměli žádným způsobem očekávat, že Weberovy závěry o povaze politického vývoje v jeho době popisují naši současnou globální situaci, zdá se, že jeho způsob popisu kolektivních politických hráčů na ekonomické a politické aréně je stále relevantní. Rozhodně relevantnější než generalizace o pozdně moderní nebo postmoderní společnosti, které ovládly současnou západní sociologii na teoretické úrovni.“ (Rex 1994: 365)

Ačkoli vědci ve střední a východní Evropě by mohli s Rexovým názorem sympatizovat, neboť relativizuje západní sociologii a zvyšuje hodnotu jejich

vlastních poznatků o chování sociálních systémů a podstatě transformace, způsob, jakým Rex svá tvrzení odůvodňuje, není příliš přesvědčivý.

Odvolávat se na Webera při triviálním odlišení trhu a byrokracie je zbytečné, neboť podobně bychom se na něj mohli odvolat při jakémkoli odlišení dvou pojmů. Ačkoli byrokracie byla jistě charakteristickým znakem centrálně plánovaných ekonomik, v západním kapitalismu existuje byrokracie také. Naopak, i v centrálně plánovaných ekonomikách se někdy uplatňovaly určité tržní mechanismy – ať už oficiálně nebo na tzv. černém trhu. Ztotožňovat tedy kapitalismus s trhem a komunismus s byrokracií je reduktivní.

Argument, že západní společenská věda není schopna řešit otázky v transformaci, je sporná. Např. exaktní zákony, které studuje ekonomická teorie, platí jak v západní, tak ve střední a východní Evropě. Stejně tak kvantitativní metody a techniky, jež přinesl do sociologie v 50. letech behaviorismus, představují dodnes cenný nástroj i pro sociology na Západě i v postkomunistických zemích. Někdo by mohl argumentovat, že spíše než zboření západní společenskovědné teorie došlo k potvrzení některých předpovědí či hypotéz. Rexův paušální odsudek celé moderní sociologie proto může být stěží přijatelný.

8. Primát historie nad sociologií?

Poslední skupina interpretací se zabývá Weberovým pojetím vztahu sociologie a historie. Většina autorů vnímá Webera jako sociologa, který obhájil sociologickou metodu před tehdy dominantním dějepisem. Existují však i výklady, které zdůrazňují Webera jako historika. Diskutovanou bývá otázka, zda existuje primát historie nad sociologií a zda lze Webera interpretovat jako stoupence historického determinismu.

Poměrně známou interpretaci vztahu sociologie a historie u Webera přinesl Raymond Aron (1970). Zatímco Durkheimova sociologie je ovládána ideou, že historie zabývající se izolovanými fakty nemůže být vědou, Weberova sociologie, naopak, přisuzuje historii statut objektivní vědy. Její objektivita (podobně jako objektivita společenských věd) však není dána výběrem témat (které jsou subjektivní), nýbrž validitou a intersubjektivní přezkoumatelností závěrů.

Se vztahem sociologie a historie podle Arona u Webera úzce souvisí pojem „objektivní možnosti“. Abychom zjistili důležitost, kterou má zvláštní událost, musíme si ji představit jako změněnou či neexistující. Zkoušíme na základě našeho obecného poznání zjistit, co by se bylo stalo za těch či oněch hypotetických okolností. Jestliže jev, který studujeme, by byl odlišný, můžeme připsat aspekty jevu této partikulární události.

„Když studujeme kauzální význam bitvy u Maratónu, potom bychom se měli ptát: Co by se stalo, kdyby Řekové byli nevyhráli? A měli bychom si představit ne

detaily událostí (což by bylo jistě nemožné), ale určit, zda vývoj Řecka by byl odlišný v jednom podstatném aspektu či jiném. Bitva u Maratónu pak bude považována za *jednu* z příčin události.“ (Aron 1970: 86-87)

Aronův výklad vztahu historie a sociologie je inspirativní. Jednu z mála interpretací vykreslující Webera jako historika, který má přezíravý vztah k sociologii, zveřejnil Sam Whimster (1980). Autor se snaží na základě určitých citátů z Webera dokázat, že Weber pokládal sociologii toliko za přípravou práci ke skutečně autentické vědě zabývající se neredukovaným empirickým světem – historií.

„Věřím, že Weberova vůle prosadit racionální dělbu práce mezi sociologií a historií vede k uchopení základní asymetrie, která definuje vztah dvou sfér, asymetrie, která upřednostňuje historické psaní oproti svému sousedovi – sociologii. Dělbba práce proto může být považována za hierarchickou, zajišťující privilegovanou pozici historie nad možnostmi jakékoli současné historické sociologie.“ (Whimster 1980: 355)

Whimsterova teze je dosti odvážná. Autor jde dokonce tak daleko, že kritizuje Webera za jeho nesouhlas s tzv. zákony historického vývoje. Whimsterovi je tato idea zjevně sympatická a s odvoláním na Runcimana říká, že daleko korektnější by bylo konstatovat, že o takových zákonech historického vývoje nic nevíme, nikoli že neexistují.

Citáty z Webera, které si Whimster na podporu své hypotézy vybírá, jsou však účelové a vytržené z kontextu. Žádný čtenář, který se ponoří do hlubin *Wirtschaft und Gesellschaft* nebo některého z metodologických Weberových esejů, v nich nenajde nic, co by dokazovalo nadřazenost dějepisu nad sociologií. Dokonce ani v mladém věku, kdy se Weber zabýval dějinami programově, nezaujal žádnou „imperialistickou historickou“ pozici.

Umírněnější verzi Weberova zájmu o historii hájí Reinhard Bendix (1945-1946). Jeho výklad je zajímavý nejen v jeho vyváženém přístupu ke vztahu historie – sociologie, ale i v tom, že autor kritizuje Webera za metodologický individualismus a současně se obává, že Weberova sociologie implicitně předpokládá historický determinismus.

Bendix konstatuje, že podle Webera vskutku existuje mezi historií a sociologií dělba práce. Je to však dělba práce „rovnoprávná“, tj. žádný z partnerů v ní nenese primát. Historie se zabývá popisem individuálního, jedinečného, byť výběr témat (nikoli výsledků) je hodnotově ovlivněný. Sociologie se zabývá obecnými vztahy mezi ideálně konstruovanými typy lidského jednání a společenskými strukturami.

Bendix má výhrady k Weberovu pojetí „individualistické“ sociologie (individualistické myšleno metodologicky, nikoli politicky). Domnívá se, že Weber se příliš snadno vypořádává s holismem tvrzením, že žádné kolektivní

celky či entity neexistují a že všechny lze nakonec redukovat na individuální chování. Tento závěr je podle Bendixe chybný.

„Instituce jako ‚stát‘ by nemohla existovat, jestliže by jednání jednotlivců nebylo zaměřeno k jejímu trvání. Ale toto chování není striktně individuální, ani není omezeno ke vzájemným interakcím s ostatními. Spíše toto chování je smysluplné zčásti proto, že jedinec mu dává tento význam, ale zčásti také, protože tento význam byl zakalkulován do jedince prostřednictvím primárních a sekundárních skupinových vztahů.“ (Bendix 1945-1946: 519)

Bendix má dojem, že výsledek boje mezi jednotlivci jednajícími v dějinách nezávisí u Webera na tomto boji a jedincích, kteří bojují. Spíše jde o účinek velkého počtu různých příčin (z nichž úsilí jedinců je jen malá část), který nemůže být změněn vůlí bojujících sil. Zde podle Bendixe leží „ideologické důsledky“ Weberovy metodologie: minulost se skládá z událostí, které nevyhnutelně vedou k přítomnosti. To znamená, že i souhra přítomných událostí nevyhnutelně vede k budoucnosti.

„Je tragédií lidského života, že musíme pokračovat v našem úsilí ve službě ideálům, zatímco víme, že toto úsilí – jako jedno z nekonečně faktorů – sice ovlivňuje události, ale v zásadě nemůže změnit jejich průběh. Zatímco si namlouváme, že můžeme změnit běh historie prostřednictvím konfliktů mezi lidmi, k nimž lidské ideály a úvahy vedou, Weber nás ujišťuje, že tato ‚spontánní‘ jednání jsou šroubky v soukolí historie.“ (Bendix 1945-1946: 525)

Bendixova analýza je provokativní, ale má své slabiny. Ve Weberově díle čtenář na hegelovskou „lest rozumu“ (člověk svými svobodnými akty nevědomky naplňuje osud dějin), téměř nenarazí. Bendix zde hledá umělého nepřítele. I kdyby však měl pravdu, visel by otazník nad slučitelností „individualistické“ sociologie a historického determinismu. Ironicky lze poznamenat, že Bendix si vlastní „strach z determinismu“ sám způsobil, neboť je to právě on, kdo chtěl „doplnit“ Webera „kolektivističtější“ výkladem.

Shrnutí

V západní sociologii vyšlo nepřehledné množství interpretací Maxe Webera. Sociologem, který Maxe Webera uvedl do amerického prostředí, byl Talcott Parsons. Přijetí jeho interpretace, která trvala až do 70. let 20. století, bývá označována jako „parsonizace“ Webera. Poté, co začali někteří zpochybňovat Parsonsovu přirozenou autoritu, nastal proces „deparsonizace“. Parsonsovska interpretace Webera má dodnes své zastánce i odpůrce.

Další skupina interpretací se vztahuje k empirické dimenzi Weberova díla. Empiričtí sociologové vyzdvihují Weberovy empirické výzkumy ve Spolku pro sociální politiku a zdůrazňují, že Weber zdaleka nebyl jen abstraktně teoreticky

zaměřen. Kromě toho provádí řada autorů empirické výzkumy s přímým odvoláním na Webera (weberovské empirické výzkumy).

Důležitý je spor o teorii sociální stratifikace. Neomarxistickým autorům se nelíbí Weberovo „překročení“ tříd směrem ke statusovým skupinám. Obhájci Webera označují pojetí statusových skupin za pokrok. Nejednoznačný je vztah subjektivního a objektivního momentu při definici tříd a statusových skupin. Někteří se snaží rozšířit pojem statusu o tzv. statusové vědomí.

Sociologické vykročení směrem k ekonomii představuje přístup racionální volby. Podle některých autorů lze Webera interpretovat jako předchůdce teorie racionální volby zejména díky jeho metodologickému individualismu a konceptu racionality. Čtyři Weberovy ideální typy jednání – tradiční, afektivní, účelově racionální a hodnotově racionální – byly přepsány do formalizované podoby.

Poměrně hojnými jsou interpretace Weberovy sociologie rasy a etnických vztahů. Většina autorů upozorňuje na ambivalenci Webera k rasovým otázkám – ranou sympatií s rasistickými teoriemi a pozdější zaujetí střízlivějšího postoje. Pozdější Weberova perspektiva skýtá řadu užitečných postřehů do trvajících problémů rasových a etnických konfliktů.

K analýze charismatického vůdcovství vznikly dva přístupy: sociologický a psychologický. Sociologický přístup zdůrazňuje společenské podmínky, v nichž se daří charismatickým vůdcům. Psychologický přístup, jež využívají stoupenci transformačního vůdcovství, zvýrazňuje osobní vlastnosti vůdců. Někteří autoři se pokoušejí najít kompromisní pozici mezi oběma přístupy.

Ojedinelou je interpretace vyzdvihující weberovství jako program pro transformaci. Západní sociologie se podle tohoto výkladu dostala do slepé uličky, nelze ji dobře aplikovat na transformující se země a jako východisko je navrhováno vrátit se ke kořenům: Maxi Weberovi. Tvzení, že kapitalismus je založen na trhu, zatímco socialismus na byrokracii, však neposkytuje příliš analytického vhledu do problému.

Poslední skupina interpretací se zabývá vztahem sociologie a historie. Většina autorů vnímá Webera jako sociologa, který obhájil sociologickou metodu před dominantní historií. Existují však i výklady, které vidí ve Weberovi především historika. Ačkoli některé Weberovy stati naznačují primát sociologie nad historií, interpretovat jej jako stoupence historického determinismu by bylo nesprávné.

Marek Loužek (1975) působí jako analytik Centra pro ekonomiku a politiku v Praze. Přednáší ekonomii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a sociologii na Vysoké škole ekonomické v Praze. Knihy: *Zapomenutá transformace* (1999), *Spor o metodu* (2001), *Populační ekonomie* (2004), *Rozšiřování EU z pohledu teorie veřejné volby* (2004), *Max Weber* (2005). Řada odborných statí vydaných doma i v zahraničí. Editor řady sborníků Centra pro ekonomiku a politiku.

LITERATURA

- ALEXANDER, J. C., 1985: *Neofunctionalism*. Beverly Hills, Sage.
- ALEXANDER, J. C., 1983: *Theoretical Logic in Sociology III. The Classical Attempt at Theoretical Synthesis*. Max Weber: London, Routledge and Kegan Paul.
- ARON, R., 1970: *The Logic of the Social Sciences*. In: Wrong, D. (ed.): *Max Weber*: Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice-Hall, Inc., s. 77-89.
- BARBALET, J. M., 1980: Principles of stratification in Max Weber – an interpretation and critique. *British Journal of Sociology* 31, č. 3, s. 401-417.
- BECKER, G., 1976: *The Economic Approach to Human Behavior*. Chicago – London, University of Chicago Press.
- BENDIX, R., 1960: *Max Weber. An Intellectual Portrait*. New York: Doubleday, Anchor, Garden City.
- BENDIX, R., 1945-1946: Max Weber's Interpretation of Conduct and History. *American Journal of Sociology* 51, s. 518-526.
- BENNION, L., 1933: *Max Weber's Methodology*. Les Presses Modernes, Paris.
- BEYER, J. M., 1999a: Taming and promoting charisma to change organizations. *Leadership Quarterly* 10, č. 2, s. 307-330.
- BEYER, J. M., 1999b: Two Approaches to Studying Charismatic Leadership – Competing or Complementary? *Leadership Quarterly* 10, č. 4, s. 575-588.
- COHEN, J. – HAZELRIGG, L. E. – POPE, W., 1975: De-Parsonizing Weber: A Critique of Parsons' Interpretation of Weber's Sociology. *American Sociological Review* 40, č. 2, s. 229-241.
- COHEN, J. – HAZELRIGG, L. E. – POPE, W., 1975: Reply to Parsons. *American Sociological Review* 40, č. 5, s. 670-674.
- DIPADOVA, L. N. – BROWER, R. S., 1992: A piece of lost history: Max Weber and Lowell L. Bennion. *American Sociologist* 23, č. 3, s. 37-56.
- ETZIONI-HALEVY, E., 1987: Inequalities in Australian Education – A Neo-Weberian Perspective. *Australian and New Zealand Journal of Sociology* 23, č. 2, s. 199-216.
- GIDDENS, A., 1973: *Class Structure in the Advanced Societies*. London, Hutchinson.
- GIDDENS, A., 2001: *Sociologie*. Praha, Argo.
- HECKMANN, F., 1979: Max Weber als empirischer Sozialforscher. *Zeitschrift für Soziologie* 8, č. 1, s. 50-62.
- HOPF, Ch., 1986: Normen und Interessen als soziologische Grundbegriffe. Kontroversen über Max Weber. *Analyse und Kritik* 8, č. 2, s. 191-210.
- HOUSE, R., 1999: Weber and the Neocharismatic Leadership Paradigm: A Response to Beyer. *Leadership Quarterly* 10, č. 4, s. 563-574.

JONES, B., 1975: Max Weber and the Concept of Social Class. *Sociological Review* 23, č. 4, s. 729-757.

KISER, E. – HECHTER, M., 1998: The Debate on Historical Sociology – Rational Choice and Its Critics. *American Journal of Sociology* 104, s. 785-816.

LAZARSFELD, P. F. – OBERSCHALL, A. R., 1965: Max Weber and Empirical Social Research. *American Sociological Review* 30, s. 185-199.

LOUŽEK, M., 2005: Max Weber. Život a dílo. Praha, Univerzita Karlova – Nakladatelství Karolinum.

MANASSE, E. M., 1947: Max Weber on Race. *Social Research* 14, s. 191-221.

MURPHY, R., 1986: Weberian closure theory – a contribution to the ongoing assessment. *British Journal of Sociology* 37, č. 1, s. 21-41.

NEUWIRTH, G., 1969: A Weberian outline of a theory of community – its application to the „Dark Ghetto“. *British Journal of Sociology* 20, č. 2, s. 148-163.

NORKUS, Z., 2000: Max Weber's Interpretative Sociology and Rational Choice Approach. *Rationality & Society* 12, č. 3, s. 259-282.

OMODEI, R. A., 1982: Beyond the Neo-Weberian Concept of Status. *Australian and New Zealand Journal of Sociology* 18, č. 2, s. 196-213.

PARSONS, T., 1968: *The Structure of Social Action I, II* (3. vydání). The Free Press, New York – Collier-Macmillan Limited, London.

PARSONS, T., 1975: On De-Parsonizing Weber. *American Sociological Review* 40, č. 5, s. 666-670.

PARSONS, T., 1976: Reply to Cohen, Hazelrigg and Pope. *American Sociological Review* 41, č. 2, s. 361-365.

REX, J., 1980: *The theory of race relations – A Weberian approach*. In: O'Callaghan, M. (ed.): *Sociological Theories: Race and colonialism*: Paris, UNESCO, s. 117-142.

REX, J., 1994: Reconsidering sociological theory and method after 1989 – Innovation. *The European Journal of Social Sciences* 7, č. 4, s. 357-369.

SCAFF, L. A., 1984: Weber before Weberian sociology. *British Journal of Sociology* 35, č. 2, s. 190-215.

SHAMIR, B., 1999: Taming Charisma for Better Understanding and Greater Usefulness - A Response to Beyer. *Leadership Quarterly* 10, č. 4, s. 555-562.

STONE, J., 1995: Race, Ethnicity, and the Weberian Legacy. *American Behavioral Scientist* 38, č. 3, s. 391-397.

WEBER, M., 1976: *Wirtschaft und Gesellschaft I, II*. Tübingen, J. C. B. Mohr.

WHIMSTER, S., 1980: The profession of history in the work of Max Weber: its origins and limitations. *British Journal of Sociology* 31, č. 3, s. 352-376.

WINTER, J. A., 1970: On the Mixing of Morality and Politics - A Test of a Weberian Hypothesis. *Social Forces* 49, č. 1, s. 36-41.

WRONG, D., 1970: Max Weber. In: Wrong, D. (ed.): *Max Weber*: Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice-Hall, Inc., s. 1-76.

ZARET, D., 1980: From Weber to Parsons and Schutz: The Eclipse of History in Modern Social Theory. *American Journal of Sociology* 85, č. 5, s. 1180-1201.